

Η πορεία της Οδοντιατρικής από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους.

Ευστάθιος Κουσουνής¹
Πετρίνα Γερογιάννη²
Μαρία Μάνδουλα-Κουσουνή³

- ¹ Queen Mary University of London, Institut of Dentistry, Μέλος του Royal College of Surgeons of England
- ² The University of Texas, Health Science Center at San Antonio
- ³ Παιδίατρος - Ιστορικός

Ανακοινώθηκε στο 19ο συνέδριο της Ιατροχειρουργικής Εταιρείας Κέρκυρας, 14/5/2016, στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Κέρκυρας

Υπεύθυνος Επικοινωνίας:
Στάθης Κουσουνής
Οδοντίατρος, Περιοδοντολόγος,
stathiskousounis@hotmail.com

Λέξεις κλειδιά : Ιστορία Οδοντιατρικής, Ιστορία Ιατρικής, Ιστορία Φαρμακολογίας, Οδοντιατρική χειρουργική, ιατρική πόνο.

Περίληψη: Είναι γεγονός ότι η ιατρική και οι συναφείς επιστήμες, όπως η οδοντιατρική γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν πριν υπάρξουν ιατροί και οδοντίατροι. Η ιατρική του πόνου, η οποία είναι και η τέχνη του να θεραπεύει κανείς, περιλαμβάνει και τη δράση του οδοντογιατρού. Αυτή αρχικά εξασκούταν από τα ίδια πρόσωπα που ασκούσαν και την ιατρική. Ο προϊστορικός άνθρωπος για την ανακούφιση του πόνου, ακόμη και στο στόμα χρησιμοποιούσε τα φυτά. Στον Αιγυπτιακό πάπυρο Ebers αναφέρονται πολλά φάρμακα για τις νόσους των δοντιών, δηλαδή αποστήματα και ουλίτιδες. Πιθανότατα να γινόταν εκρίζωση δοντιών. Φαίνεται όμως ότι η παθολογία και η θεραπευτική των δοντιών βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση, η δε θεραπεία αποτελούσε μέρος της γενικής ιατρικής, χωρίς ειδικούς γιατρούς. Στην αρχαία Κίνα στο εγχειρίδιο του βασιλιά Nuei υπάρχουν δύο κεφάλαια που ασχολούνται με νοσήματα των οδόντων και των ούλων, καθώς και με τη θεραπεία αυτών. Στην νομοθεσία του Χαμουραμπί τον 18ο αιώνα π.Χ. αναφέρονται πρακτικές της ιατρικής και της οδοντιατρικής στη Βαβυλωνία. Στην αρχαία Ινδία η φυτοθεραπεία, μέσω της Ayurveda, έπαιξε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη θεραπεία των στοματολογικών προβλημάτων. Οι Σημιτικοί λαοί φρόντιζαν τα δόντια τους και γνώριζαν την τερηδόνα και τις συνέπειές της. Ο Ομηρος επίσης έκανε αναφορά στα δόντια. Ο Ιπποκράτης εξετάζει τα δόντια από άποψη ανατομική, φυσιολογική και θεραπευτική. Στην Ελλάδα η χειρουργική των οδόντων εξασκούταν κυρίως από τους ιερείς. Κατά τη διάρκεια των Ρωμαϊκών χρόνων ο Κικέρων έκανε λόγο για τεχνητούς οδόντες, ο Πλίνιος και ο Γαληνός έγραψαν επίσης για τα δόντια. Αναφέρεται εις την Ρώμη ο διάσημος οδοντογιατρός Κασσέλιος. Οι Κέλσος και Αρεταίος ο Καππαδόκης κάνουν λόγο για τις παθήσεις των οδόντων που οφείλονται στη σύφιλη. Οι Ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν διάφορα μέσα για το πλύσιμο των οδόντων και την απαλλαγή από την κακοσμία του στόματος. Γενικά σε όλη την πορεία από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους παρατηρούνταν διάφορες τεχνικές και χειρουργικές επεμβάσεις για την αντιμετώπιση του πόνου και των διαφόρων οδοντιατρικών παθήσεων.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι μέσα από την ιστορική έρευνα να αναδειχθούν οι αρχές της ιστορίας της οδοντιατρικής από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους και να φανεί η εξέλιξη της οδοντιατρικής τέχνης από τον πρωτόγονο άνθρωπο μέχρι τους πρώτους αιώνες μετά τη θεμελίωση της επιστημονικής ιατρικής από τον Ιπποκράτη.

Υλικό και μέθοδος: Μελετήθηκαν ιστορικές πηγές σχετικά με την ιστορία της Οδοντιατρικής, όπως βιβλία ιστορίας της οδοντιατρικής, άρθρα από το pubmed, κ.ά. διαδικτυακές πηγές.

Εισαγωγή

Οι πρωτόγονοι λαοί, που ζούσαν στα σπήλαια, λόγω της ωμής και σκληρής τροφής (σάρκες, κόκκαλα) που έτρωγαν, είχαν ιδιαίτερα προβλήματα στα δόντια.^{14,1} Είναι γεγονός ότι η ιατρική και οι συναφείς επιστήμες, όπως η οδοντιατρική γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν πριν υπάρξουν ιατροί και οδοντίατροι. Και οι δύο τελειοποιήθηκαν και εις το επιστημονικό και εις το πρακτικό μέρος βαθμιαία μέσα στους αιώνες¹⁵. Η φύση⁷, στους πρωτόγονους λαούς, ήταν η πηγή της εύρεσης των 'γιατρικών' που θα θέρπευαν τις διάφορες ασθένειες και μεταξύ αυτών και τις παθήσεις των δοντιών. Η ίδια τακτική εξακολούθησε και για τους αρχαίους πολιτισμούς, αλλά σ' αυτούς υπάρχουν γραπτές πηγές που αναφέρουν και άλλες μορφές θεραπείας, όπως κάποιες χειρουργικές επεμβάσεις. Σε πολλούς δε από αυτούς τους πολιτισμούς βρέθηκαν και διάφορα εργαλεία, όπως λαβίδες που χρησιμοποιούσαν για την εξαγωγή δοντιών, αλλά και άλλων ξένων σωμάτων, μαχαίρια ή τρυπάνια για να ανακουφίσουν την πίεση από το πύον σε οδοντικά αποστήματα. Οι τρύπες στα δόντια, αποτέλεσμα της τερηδόνας, καλύπτονταν πολλές φορές με φυτικά προϊόντα, όπως σκόρδο ή σπόρους από κύμινο, αλλά και με ξύλο. Γενικά η παθολογία και η θεραπευτική των δοντιών βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση. Ειδικότερα η θεραπεία αποτελούσε μέρος της γενικής ιατρικής, χωρίς ειδικούς γιατρούς και εφαρμόζονταν από πρακτικούς ή ιερείς. Στην αρχαία Ελλάδα η χειρουργική των δοντιών εξασκούταν από τους ιερείς. Ο Ιπποκράτης εξετάζει τα δόντια από άποψη ανατομική, φυσιολογική και θεραπευτική, ενώ κατά τη διάρκεια των Ρωμαϊκών χρόνων, στα χρόνια του Κικέρωνα, έχουμε αναφορές για τεχνητά δόντια και για οδοντογιατρούς. Το είδος της διατροφής έπαιζε ιδιαίτερο ρόλο στις παθήσεις των δοντιών, όπως αναφέρεται στους αρχαίους Αιγύπτιους, ενώ οι κλιματολογικές συνθήκες, όπως το ψύχος, αναφέρονται ως αίτιο διαφόρων παθήσεων του στόματος στην αρχαία Κίνα.

Αναλυτικότερα φαίνεται η πορεία της Οδοντιατρικής από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους.

Προϊστορική εποχή

Η ιατρική του πόνου, η οποία είναι και η τέχνη του να θεραπεύει κανείς, περιλαμβάνει και τη δράση του οδοντογιατρού. Αυτή αρχικά εξασκούταν από τα ίδια

πρόσωπα που ασκούσαν και την ιατρική. Επομένως κανένας από τους δύο αυτούς κλάδους δεν μπορεί να διεκδικήσει την προτεραιότητα. Ο προϊστορικός άνθρωπος κατέφευγε στη φύση και περισσότερο στα φυτά για να θεραπευθεί από τις διάφορες ασθένειες¹⁵. Το ίδιο έκανε και για να καταπραΰνει και τον πόνο των δοντιών. Στην προϊστορική περίοδο, που προηγήθηκε χιλιάδες αιώνες πριν τον Ιπποκράτη, είναι δύσκολο να επιβεβαιώσει κανείς αν ο άνθρωπος της εποχής εκείνης έπασχε από τα δόντια του, αφού και τα χαρακτηριστικά του κρανίου του στο πέρασμα του χρόνου έχουν μεταβληθεί. Τα διάφορα συμπεράσματα βγαίνουν από την μελέτη ανθρωπίνων σκελετών που βρέθηκαν σε διάφορα σπήλαια. Ετσι η παρατήρηση και η μελέτη της άνω και κάτω σιαγόνας, που βρέθηκε στο σπήλαιο της Chapelle-aux-Saints το 1908, έδειξε ότι ο άνθρωπος στον οποίο ανήκαν και του οποίου το κρανίο είχε τα χαρακτηριστικά του κρανίου του Neanderthal και ήταν κρανίο γέροντος, είχε χάσει τα δόντια του, εκτός από τους υπάρχοντες δύο κυνόδοντες, πολλά χρόνια πριν το θάνατό του, όπως δείχνει η αναρρόφηση των φατνίων¹⁵. Προφανώς κατά την περίοδο αυτή ο άνθρωπος δεν είχε βρει κάτι για να ανακουφίζει τον πόνο, ούτε να διατηρεί τα δόντια του, εκτός αν υποθέσει κανείς ότι πρόσκαιρα χρησιμοποιούσε τεμάχια ριζών, φλοιούς δένδρων ή μαστίχα⁹.

Αιγυπτιακός πολιτισμός

Η αρχαιότερη γραπτή μαρτυρία της γνωστής ιατρικής είναι ο πάπυρος Ebers (κατ' άλλους γραμμένος 1552 χρόνια π. Χ, κατ' άλλους 30 αιώνες π.Χ.), (εικ.1), ο οποίος πραγματεύεται για την Αιγυπτιακή ιατρική τέχνη^{15,2}.

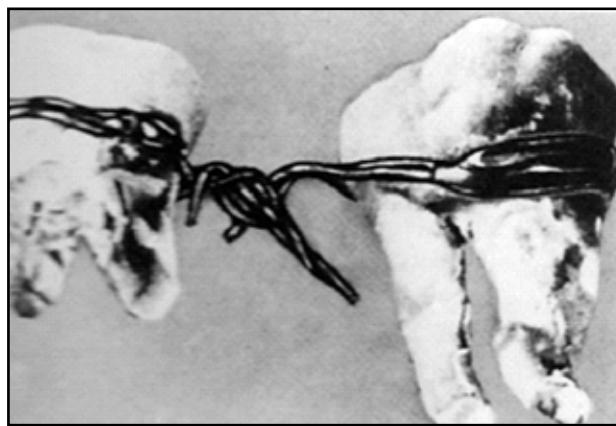
Εικόνα 1.

Ο πάπυρος Ebers.

Από τον πάπυρο αυτό συμπεραίνεται ότι η παθολογία και η θεραπευτική των δοντιών βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση και ότι η θεραπευτική αποτελούσε μέρος της γενικής ιατρικής, χωρίς ειδικούς γιατρούς. Αναφέρονται όμως φάρμακα για τις νόσους των δοντιών, δηλαδή αποστήματα και ουλίτιδες. Στοιχεία από ιερογλυφικές επιγραφές, από σωζόμενα οδοντικά υπολείματα από τις

Εικόνα 2.

Κάτω γνάθος που βρέθηκε στη Σαχάρα που χρονολογείται μεταξύ 1570 και 1085 π. Χ. Παρατηρούνται δύο τρύπες ακριβώς της ίδιας διαμέτρου και βάθους, που ανοίχθηκαν στην κάτω γνάθο για ανακούφιση από την πίεση από το πύον που είχε μαζευτεί στον σοβαρά τερηδονισμένο πρώτο γομφίο.

Εικόνα 3.

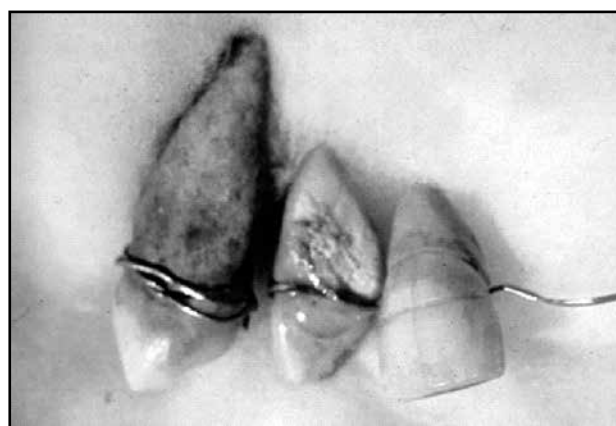
Δόντια από Αιγυπτιακό τάφο του 3000-2500 π.Χ. δεμένα μεταξύ τους με χρυσό σύρμα.

μούμιες¹ και από άλλα αρχαία έγγραφα, δείχνουν ότι η οδοντιατρική θεραπεία ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Η θεραπεία, σύμφωνα με αυτές τις πηγές, περιοριζόταν σε φαρμακευτικά σκευάσματα που έβαζαν είτε στα ούλα ή στο στοματικό βλενογόνο ή έκαναν πλύσεις του στόματος με αυτά, και με αυτό τον τρόπο έβρισκαν κάποια μικρή ανακούφιση⁶. Η αρχαιότερη αναφορά που έχουμε για χορήγηση φαρμάκων σε οδοντικό πόνο ανάγεται στο 3700 π. Χ¹³. Στις τρύπες, που δημιουργούνταν από την τερηδόνα, έβαζαν σκόρδο, θυμίαμα ή σπόρους από κύμινο.⁸ Τον πόνο των δοντιών τον αντιμετώπιζαν με παπαρούνα ή χασίς⁹. Δεν αναφέρονται χειρουργικές επεμβάσεις, τα δε ευρήματα από το οστεολογικό υλικό από τις μούμιες ελάχιστα στοιχεία μας παρέχουν σχετικά με αυτές². Σύμφωνα με μερικούς ερευνητές δεν υπάρχουν στοιχεία για εξαγωγή δοντιών, ή για σφράγισμα ή για την τοποθέτηση τεχνητού δοντιού². Σε διαφορετικές όμως πηγές αναφέρεται ότι η εξαγωγή δοντιού ήταν η βασική θεραπεία για την ανακούφιση από τον πόνο.⁹ Πιθανόν ακόμη οι πρώτοι 'οδοντογιατροί' να άνοιγαν τρύπες στην γνάθο για να ανακουφίσουν από την πίεση του πύου, που είχε σχέση με απόστημα στο δόντι⁹. (εικ. 2)

Οι αναφορές όμως για παροχετεύσεις ακρορριζικών αποστημάτων μπορούν να ερμηνευτούν καλύτερα ως παροχετεύσεις από τα ιγμόρεια². Το 2.500 π.Χ. σε ένα τάφο στη Γκύζα βρέθηκαν δύο δόντια ενωμένα μεταξύ τους με χρυσό σύρμα⁹. (εικ.3)

Μερικοί υποστηρίζουν ότι η γέφυρα που συνδέει τρία δόντια με χρυσό σύρμα τοποθετήθηκε στο στόμα του πτώματος μετά το θάνατό του, κατά τη διαδικασία μούμιοποίησης^{2,9}, ενώ άλλοι ότι αυτή η προσθετική έγινε σε ζων άτομο. (εικ. 4)

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι φαίνεται ότι υπέφεραν από εκτεταμένες και επώδυνες ασθένειες των δοντιών και η παρεχόμενη θεραπεία μικρή μόνο ανακούφιση πα-

Εικόνα 4.

Γέφυρα που συνδέει τρία δόντια με χρυσό σύρμα. Βρέθηκε από τον Shafik Farid το 1952 και χρονολογείται από την εποχή του Παλαιού Βασιλείου.

Εικόνα 4.

Οι μασητικές επιφάνειες των δοντιών σε σκελετό της αρχαίας Αιγύπτου δείχνουν σημάδια μεγάλης τριβής, πιθανότατα ως αποτέλεσμα της κατανάλωσης της σκληρής τροφής, όπως του ψωμιού από σιτάρι, που το άλεθαν σε σκληρές πέτρες και παρέμεναν μικρά χαλίκια.

¹ Στην αρχαία Αίγυπτο το ξηρό κλίμα με τις μοναδικές συνήθειες ταφής είχε σαν αποτέλεσμα να διατηρηθεί μεγάλος αριθμός από καλά διατηρημένους σκελετούς και μούμιες.⁵

Εικόνα 5.

Ο Φαραώ Sety 1 προσφέρει τροφή στη θεά Ισιδα. Κυριαρχούν τα στρογγυλά καρβέλια από σκληρό ψωμί, που ήταν βασική τροφή των Αιγυπτίων.

ρείχε⁶. Συνήθως ήταν τέτοια η φθορά των δοντιών που οδηγούσε σε έκθεση του πολφού. Επίσης συχνά ήταν τα πολλαπλά αποστήματα, αλλά η τερηδόνα δεν ήταν ένα σημαντικό πρόβλημα⁵.

Πολλές μελέτες έχουν γίνει για τη σχέση της διατροφής και των νόσων των δοντιών στην αρχαία Αίγυπτο. Θεωρείται ότι μία από τις κύριες αιτίες των νόσων των δοντιών ήταν η σκληρή τροφή¹ (εικ. 4) που κατανάλωναν και οι πλούσιοι και οι φτωχοί, δηλαδή το ψωμί από σιτάρι που το άλεθαν σε σκληρές πέτρες και παρέμεναν μικρά χαλίκια⁹. (εικ. 5) Επίσης στην εποχή που ήταν περισσότερο χορτοφάγοι και το έδαφος απ' όπου προμηθεύονταν την τροφή τους, ήταν πολύ αμώδες, πολλά χαλίκια αναμειγνύονταν με τη βασική τους τροφή και προκαλούσαν σοβαρή φθορά στις μασητικές επιφάνειες των δοντιών και δημιουργούνταν πολλά αποστήματα και κύστει⁹.

Ο Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεάς (500 χρόνια π. Χ) στο δεύτερο βιβλίο του αναφέρει ότι η εξάσκηση της ιατρικής ήταν διηρημένη στην Αίγυπτο κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ειδικοί γιατροί ασχολούνταν με τα διάφορα νοσήματα. Άλλοι υπήρχαν για τη θεραπεία των νόσων των ματιών και της κεφαλής, άλλοι για τις νόσους των δοντιών, κ.λ.π.¹⁵ (εικ.6)

Εικόνα 6.

Αιγύπτιος γιατρός, περίπου 3000 π.Χ., που ειδικευόταν στην οδοντιατρική.

Ένας από τους γνωστούς Αιγύπτιους 'οδοντογιατρούς' την εποχή του Παλιού Βασιλείου (3100-2100 π. Χ.) ήταν ο Hesi-Re1, ο οποίος πέθανε κατά το 2600 π. Χ. Η επιγραφή στον τάφο του γράφει ότι ήταν ο σπουδαιότερος γιατρός που ασχολήθηκε με τα δόντια. Ο Hesi-Re, εισήγαγε νέες ιδέες στη θεραπεία των δοντιών¹. Στοιχεία δείχνουν ότι στην αρχαία Αίγυπτο χρησιμοποιούσαν τρυπάνι κατάλληλο για να κάνει τρύπες στο σώμα ενός δοντιού, όπως και άλλα εργαλεία, μαχαίρια, λαβίδες κ.λ.π. (εικ.7)

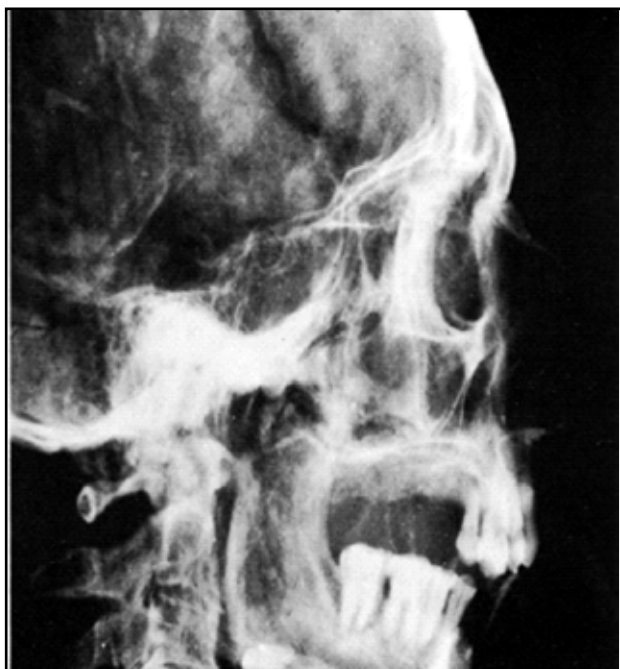
Εικόνα 7.

Στον τοίχο του ναού του Πτολεμαίου διακρίνονται χειρουργικά αντικείμενα, μαχαίρια και μερικά είδη από λαβίδες.

Εικόνα 8.

Ακτινογραφία της πεθεράς του Φαραώ Amenhotep III.

Εικόνα 9.

Ακτινογραφία του Φαραώ Merenptah.

Κάποιοι ερευνητές μιλούν για την ανεύρεση δοντιών σε στόματα από μούμιες, που ήταν σφραγισμένα με χρυσό, κάτι που δεν επιβεβαιώθηκε από τον Ebers ή τους κρανιολόγους Virchow και Mummery και άλλους ερευνητές που είχαν εξετάσει εκατοντάδες από μούμιες¹⁵. Η ακτινογραφία του κρανίου της πεθεράς του Amenhotep III (εικ. 8) έδειξε ότι υπέφερε από περιοδοντική νόσο και η ακτινογραφία του κρανίου του Φαραώ του Merenptah (13 αιώνα π.Χ) έδειξε ότι ένα μεγάλο μέρος της κάτω σιαγόνας του καταστράφηκε από περιοδοδοντίτιδα⁹ (εικ. 9).

Ασιατικοί λαοί

Στην αρχαία Κίνα στο εγχειρίδιο του βασιλιά Nuei (27 αιώνες π.Χ.) υπάρχουν δύο κεφάλαια που ασχολούνται με νοσήματα των οδόντων και των ούλων που προκαλούν πόνο και με τη θεραπεία αυτών, καθώς και με ποικίλα αίτια των νόσων του στόματος. Αναφέρονται 4 διαφορετικές εκφράσεις για το ψύχος ως γενεσιουργό αιτίου των νόσων του στόματος¹⁵. Fong-je-tong, Fong-lan-tong, Ye-tong, Ha-tong. (Η λέξη tong στην κινέζικη γλώσσα σημαίνει πόνος. Με τα άλλα υποδηλώνονται διάφορα μέρη του στόματος). Η 5η νόσος Ton-tan-tong πραγματεύεται για τους βίαιους πόνους και τις δυσκολίες στη μάσηση. Η 6η νόσος, η Yn-hine-tong, αναφέρεται στο σημείο της αποσύνθεσης των ούλων και τη δύσκολη μάσηση. Θεραπεία της νόσου αυτής ήταν τα ούρα, θεραπεία που αργότερα διαδόθηκε και στην Ευρώπη. Η 7η νόσος, η Tchoug-che-tong, παρουσιάζει όλες τις αναλογίες της έκτης¹⁵. Επίσης πολύ διαδεδομένο φάρμακο για τη νόσο αυτή ήταν το αρσενικό στην ακόλουθη συνταγή: Arsenic gr. 1,80, Houang-tan pulverisé gr.3,60 αναμειγ-

μένα με νερό και, όπως λέει η συνταγή, «από τη σύνθεση αυτή λάβετε μία δραγμίδα σε σχήμα καταποτίου, εισάγετε αυτήν εις τον οδόντα και αφήσατε εκεί επί 10 ημέρες. Η θεραπεία είναι τέλεια¹⁵.»

Στο δεύτερο σχετικό κεφάλαιο βρίσκουμε ποικιλία φαρμάκων, τα οποία συναντώνται και εις άλλους λαούς, όπως πταρμιστικές κόνεις και αλοιφές για τα αποστήματα. Μια πολύ παλαιά νόσος και πολύ διαδεδομένη στην Κίνα ήταν «ο νυγμός δια του πυρός» (pointes de feu)¹⁵. Αυτή τη μέθοδο την εφάρμοζαν σε πολύ μεγάλο αριθμό νόσων και κυρίως στα νοσήματα των οδόντων, μεταχειριζόμενοι για το σκοπό αυτό θερμοκαυτήρα από χρυσό, άργυρο ή χάλυβα. Μερικοί μάλιστα θεραπευτές προσδιόριζαν ακριβώς και τα σημεία τα οποία έπρεπε να καυτηριαστούν για να ανακουφισθεί ο πόνος. Τέτοια σημεία ήταν 26 για τα δόντια και 6 για τα ούλα¹⁵. Τις τρύπες που δημιουργούνταν από την τερηδόνα τις κάλυπταν με πάστα από ασήμι (αμάγαλμα)⁷.

Οι ανατομικές γνώσεις όμως των Κινέζων ήταν λανθασμένες σχετικά με τα δόντια. Σύμφωνα με τον Dabry αριθμούσαν 12 κύρια δόντια¹⁵.

Μεσοποταμία

Σ' αυτές τις πρωτόγονες κοινωνίες η ιατρική στηριζόταν στη μαγεία ή τη θρησκεία ή τη φύση. Για πρώτη φορά η ιατρική και η χειρουργική εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Βαβυλωνίων, όπου οι γιατροί θεράπευαν με φάρμακα και χρησιμοποιούσαν απλές χειρουργικές πράξεις. Στη νομοθεσία του Χαμουραμπί τον 18ο αιώνα π.Χ. αναφέρονται πρακτικές της ιατρικής και της οδοντιατρικής στη Βαβυλωνία. Η στήλη του Χαμουραμπί (εικ. 10) με τους νόμους του περιλαμβάνει 282 παραγράφους που ρυθμίζουν την πρακτική της ιατρικής και της οδοντιατρικής^{9,13}.

Εικόνα 10.

Στήλη του Χαμουραμπί.

Μία ανάλυση από σκελετικά υπολείμματα από τα νεκροταφεία σε αρχαίες πόλεις της Μεσοποταμίας, γύρω στο 2000 π. Χ. δείχνουν ένα γενετικά ομοιογενή πληθυσμό με ασθένειες και με βραχύ χρόνο ζωής¹⁰. Οι αρχαίοι κάτοικοι της Μεσοποταμίας υπέφεραν από σοβαρές οδοντικές βλάβες (95%), περιοδοντικά νοσήματα (42%) και τερηδόνα (2%)¹⁰. Παρατηρήθηκαν δε πολλές κληρονομικές και νεοπλασματικές βλάβες του στόματος. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου οι 'τοπικοί οδοντίατροι' γνώριζαν ελάχιστες τεχνικές για την αντιμετώπιση των οδοντικών παθήσεων. Υπάρχουν ενδείξεις από δόντια σε σκελετούς ότι ο πληθυσμός υπέφερε από χρόνια υποσιτισμό¹⁰.

Σουμέριοι

Σουμεριακό κείμενο αναφέρει ως αιτία της καταστροφής των δοντιών τα σκουλήκια που εισχωρούν στο εσωτερικό τους αλλά και στις γνάθους. (εικ. 11)

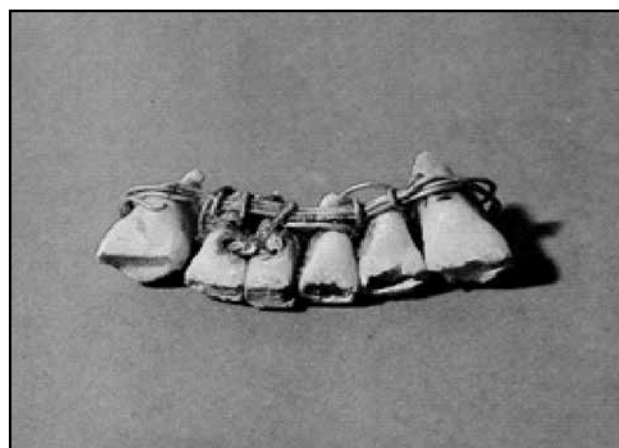
Εικόνα 11.

Η τερηδόνα και άλλες παθήσεις των δοντιών απεικονίζονται με σκουλήκια μέσα στα δόντια.

Φοίνικες

Οι Φοίνικες ήταν ένας λαός σύγχρονος με τους αρχαίους Αιγύπτιους και τους Εβραίους⁹. Ήταν επίσης έμπειροι στην οδοντιατρική². Η αρχαιότερη αναφορά που έχουμε για χορήγηση φαρμάκων σε οδοντικό πόνο ανάγεται στο 2700 π. Χ¹⁴. Το 1862 από ανασκαφή σε τάφο κοντά στην αρχαία πόλη της Σιδώνας ανακαλύφθηκε ένας προσθε-

τικός μηχανισμός που χρονολογείται από το 400 π.Χ. Συνίσταται από τέσσερα φυσικά κάτω δόντια τα οποία συγκρατούν ανάμεσά τους δύο δόντια από ελεφαντοστό, τα οποία αντικατέστησαν δύο τομείς που έλειπαν. Τα τεχνητά δόντια συνδέονταν με τα γειτονικά δόντια με χρυσό σύρμα⁹. Σε εύρημα στην νεκρόπολη της Σιδώνας (κύριας πόλης της αρχαίας Φοινίκης) το 1901, το οποίο παριστάνει μία κάτω γνάθο του 500 π. Χ. περίπου, της οποίας τα πρόσθια δόντια χάθηκαν από σοβαρή περιοδοντική νόσο, βλέπουμε να είναι περίπλοκα συνδεδεμένα μεταξύ τους με χρυσό σύρμα. (εικ.12) Αυτό το δέσιμο είναι παρόμοιο με αυτό που βρέθηκε σε τάφους Αιγυπτιακούς της ίδιας εποχής και δείχνει ότι υπήρχε μία ανταλλαγή γνώσης, ίσως από πρακτικούς, μεταξύ των δύο χωρών³.

Εικόνα 12.

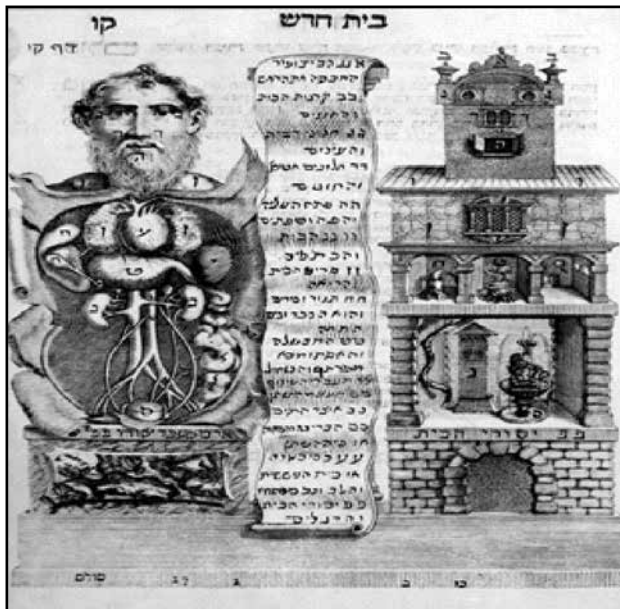
Πρόσθια και οπίσθια όψη μιας γέφυρας της κάτω γνάθου όπου 4 τομείς, φυσικά ανθρώπινα δόντια, και δύο από ελεφαντοστό, συνδέονται με χρυσό σύρμα. Εύρημα του 5ου και 4ου π. Χ. αιώνα στην αρχαία Σιδώνα.

² Οι Φοίνικες πολλά από τα μεταλλικά κοσμήματα που έκαναν εξαγωγή ήταν μίμηση από αυτά της αρχαίας Ελλάδας, της Αιγύπτου και της Βαβυλωνίας. Ήταν πολύ ικανοί τεχνίτες και τα κοσμήματά τους ήταν ονομαστά σε όλη τη Μεσόγειο. Ετσι, παρόλο που τα ευρήματα από τις αρχαιολογικές ανασκαφές δεν είναι πολλά, φθάνουν για να μαρτυρήσουν τις θαυμάσιες οδοντικές κατασκευές τις οποίες έφτιαχναν.⁹

³ Η Αίγυπτος είχε εγκαθιδρύσει την κυριαρχία της στην αρχαία Φοινίκη κατά τον 6ο π. Χ. αιώνα, αλλά εξ' αιτίας μίας μεγάλης πολιτικής αναταραχής τον 4ο αιώνα, έχασαν τον έλεγχο της χώρας. Παρόλα αυτά η πολιτιστική επίδραση της Αιγύπτου είχε αποτυπωθεί στα έργα που κατασκεύαζαν οι Φοίνικες τεχνίτες.⁹

Εβραίοι

Οι Ισραηλίτες απέδιδαν μεγάλη σπουδαιότητα στα υγιή δόντια και στην ομορφιά των δοντιών^{9,12}, τα έπλεναν συχνά και κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να τα διατηρήσουν σε καλή κατάσταση. Στην Παλαιά Διαθήκη υπάρχουν πολλές αναφορές για τη σπουδαιότητα των υγιών δοντιών.^{3,11} (εικ.13)

Εικόνα 13.

Από ένα εβραϊκό βιβλίο του 1717 που συγκρίνει το ανθρώπινο σώμα με ένα σπίτι. Η 'πόρτα', δηλ. το στόμα, πρέπει να φυλάσσεται καθαρό για να το προστατεύει από οποιαδήποτε μόλυνση.

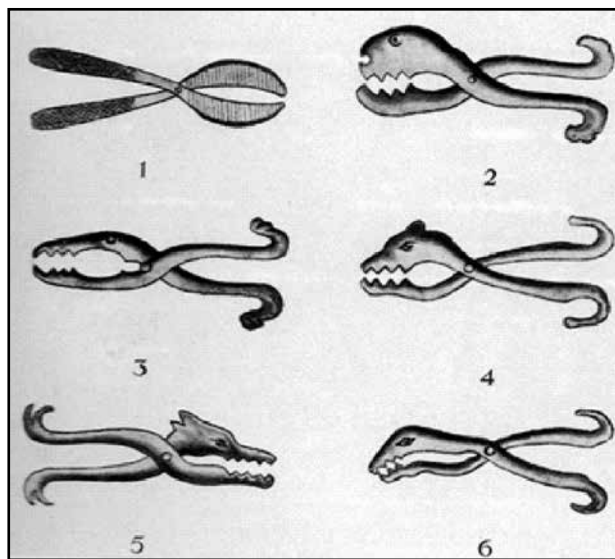
Η Βίβλος στο κεφάλαιο 34 του Δευτερονομίου επαινεί την άριστη κατάσταση των δοντιών του Μωϋσή μέχρι και το θάνατό του σε ηλικία 120 ετών¹⁵. Γενικά οι Σημιτικοί λαοί φρόντιζαν τα δόντια τους, γνώριζαν την τερηδόνα και τις οδονήρες της συνέπειες. Σχετικά όμως με τη θεραπεία των πασχόντων δοντιών λίγα είναι γνωστά για τη θεραπεία. Το βέβαιο είναι ότι έβγαζαν τα δόντια που έπασχαν και κατέφευγαν λιγότερο από τους Έλληνες στους εξορκισμούς, για να καταπραΰνουν τους πόνους¹⁵. Πιθανόν χρησιμοποιούσαν φυτικά προϊόντα για την ανακούφιση από τους πόνους, γιατί είναι γνωστό ότι το 1890 π.Χ., κατά τα χρόνια του Αβραάμ και του Ιακώβ, έμποροι Ισραηλίτες διέτρεχαν την Αίγυπτο και την Ιουδαία και έδιναν συμβουλές στους ασθενείς και τους πουλούσαν αρωματικά, κόμμι, ήλεκτρο, αρωματική ρητίνη και σμύρνα. Ο Ιερεμίας μεταχειριζόταν τα βαλσαμικά και ο Ησαΐας θεράπευε τις φλογώσεις με το έλαιο και τα σύκα¹⁵. Ο Σολομώντας στις παροιμίες του υπέδειξε ουσίες βλαβερές για την υγεία των δοντιών¹⁵. Όπως μαθαίνουμε από τη

Βίβλο επωφελήθηκαν από τους Φοίνικες ή τους Έλληνες πρακτικούς που είχαν αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τη φροντίδα των δοντιών⁹. Ο Ιουδαϊκός νόμος, όπως και των Βαβυλωνίων, κατέτασε τα δόντια μετά τα μάτια (Εξοδος 21, 24)¹³.

Αρχαία Ινδία

Στην αρχαία Ινδία για αιώνες η καθημερινή υγιεινή του στόματος περιελάμβανε τρίψιμο της γλώσσας και βούρτσισμα των δοντιών, συνήθως με βούρτσια που έφτιαχναν από το φυτό μάγκο, και ξέπλεναν το στόμα με αρωματικά φυτά⁹. Η φυτοθεραπεία έπαιξε ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη θεραπεία των στοματολογικών προβλημάτων, αφού τα διάφορα βότανα είχαν εκτός των άλλων και αντιφλεγμονώδη, αντιμικροβιακή και αντιμυκητιασική δράση⁷. Για τη βελτίωση της υγείας των δοντιών και της υγιεινής του στόματος χρησιμοποιούσαν φυτά μέσω του συστήματος της Ayurveda.

Οι λαβίδες που χρησιμοποιούσαν για την εξαγωγή δοντιών, αλλά και άλλων ξένων σωμάτων, έμοιαζαν με κεφαλή ενός ζώου και έδιναν το όνομά του, όπως γάτα, τσακάλι, κ.λ.π. (εικ.14)

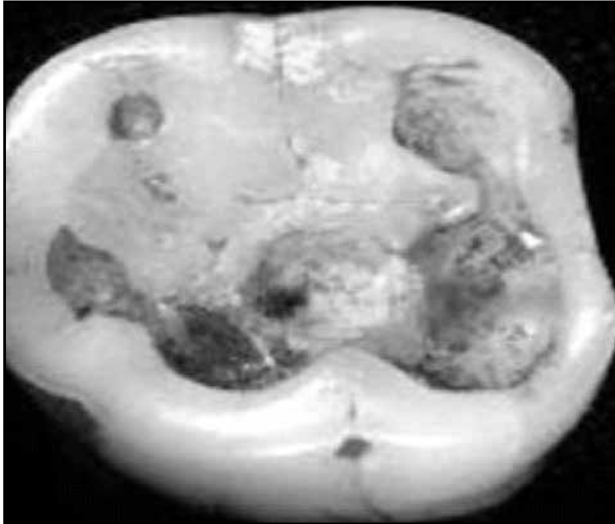
Εικόνα 14.

Αρχαίες Ινδικές λαβίδες που έμοιαζαν με την κεφαλή ενός ζώου.

Πολιτισμός της Κοιλιάδας του Ινδού

Στο σημερινό Πακιστάν οι αρχαιολόγοι ανακαλύπτουν στα δόντια ανθρώπινων κρανίων τρύπες που είχαν διανοιχθεί από τους 'οδοντίατρος' της λίθινης εποχής. (εικ.15)

⁴ Η Ayurveda θεωρείται το παλαιότερο ιατρικό σύστημα στον κόσμο και η προέλευσή του είναι η αρχαία Ινδία. Προέρχεται από τη Σανσκριτική λέξη 'Ayur' (ζωή) και 'Verda' (επιστήμη της γνώσης). Ο σκοπός της Ayurveda ήταν να συντονίσει και να διατηρήσει το σώμα, το μυαλό και το πνεύμα. Αυτή η ισορροπία πίστευαν ότι οδηγούσε στην ευτυχία και την υγεία και προ-στάτευε από την αρρώστια.¹²

Εικόνα 15.

Δόντι από την περιοχή του Μπαλουχιστάν του σημερινού Πακιστάν. Σ' αυτό φαίνονται οι ισοδιαμετρικές σπές που υπάρχουν και οι οποίες έγιναν τεχνητά για πιθανή ανακούφιση από πόνο. Τα κρανία που βρέθηκαν στην περιοχή χρονολογούνται από το 7.000-5.500 π.Χ.

Εικόνα 17.

Σε αυτό το κρανίο γυναίκας βλέπουμε στην κάτω γνάθο χρυσή ορθοδοντική συσκευή, πιθανότατα για διόρθωση προβλημάτων σύγκλισης των δοντιών (4ος αιώνας π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας)

Ετρούσκοι

Ετρούσκοι, οι οποίοι έφτασαν στην Ιταλική χερσόνησο από την Μικρά Ασία κατά τους προϊστορικούς χρόνους, είχαν αναπτύξει αρκετές οδοντιατρικές τεχνικές, χρησιμοποιώντας διάφορα οδοντιατρικά εργαλεία. Στα ταφικά ευρήματα, από ανασκαφές στην κεντρική Ιταλία, βρίσκουμε ποικιλία από γέφυρες χρυσού, τις οποίες έφτιαχναν για να αντικαταστήσουν ένα ή περισσότερα δόντια που έλειπαν. (εικ. 16)

Εικόνα 16.

Γέφυρα από χρυσό που συνδέει τεχνητά δόντια την εποχή των Ετρούσκων (Musée de l'École Dentaire de Paris)

Γέφυρες έβαζαν κυρίως οι γυναίκες, γεγονός που δηλώνει ότι η αισθητική ήταν βασικό μέλημα της Ετρουσκικής οδοντιατρικής⁸. (εικ.17)

Πολλοί συγγραφείς μιλούν για ορθοδοντικές τεχνικές εκείνη την εποχή. Η ανωμαλία σύγκλισης, αν και είναι συχνό εύρημα σήμερα, φαίνεται ότι δεν ήταν τόσο συχνό στην αρχαιότητα. Υπάρχουν αναφορές για συνωστισμό δοντιών, καθυστερημένη απόπτωση νεογιλών δοντιών και κάποια βασική ορθοδοντική θεραπεία στα γραπτά των κλασικών συγγραφέων, όπως του Ιπποκράτη, του Κέλσου και του Γαληνού⁴. Παρόλα αυτά, πρώιμα αυθεντικά αρχαιολογικά ευρήματα είναι ιδιαίτερα σπάνια. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί στους χρυσούς δακτύλιους από χρυσό που ανακαλύφθηκαν στις ανασκαφές περιοχών που κατοικούνταν από τους αρχαίους Ετρούσκους γύρω στον 7ο - 4ο αιώνα π. Χ. για τις οποίες πολλοί συγγραφείς μιλούν για ορθοδοντικές εργασίες την εποχή αυτή. Φαίνεται όμως ότι η πιθανή θεραπεία των ανωμαλιών σύγκλισης των δοντιών στην αρχαιότητα και η χρήση των ορθοδοντικών μηχανισμών, για να διευκολύνει την κίνηση των δοντιών, δεν υποστηρίζεται από την διαθέσιμη βιβλιογραφία⁴.

Ιταλία

Στο αρχαιολογικό μουσείο της Φλωρεντίας υπάρχει εύρημα του 4ου π.Χ. αιώνα, που δείχνει στην κάτω γνάθο χρυσή ορθοδοντική συσκευή, πιθανότατα για διόρθωση προβλημάτων σύγκλισης των δοντιών. Τις τρύπες που δημιουργούνταν από την τερηδόνα τις κάλυπταν με ξύλο ή μόλυβδο στη Ρώμη.⁷

Ελλάδα πριν τον Ιπποκράτη

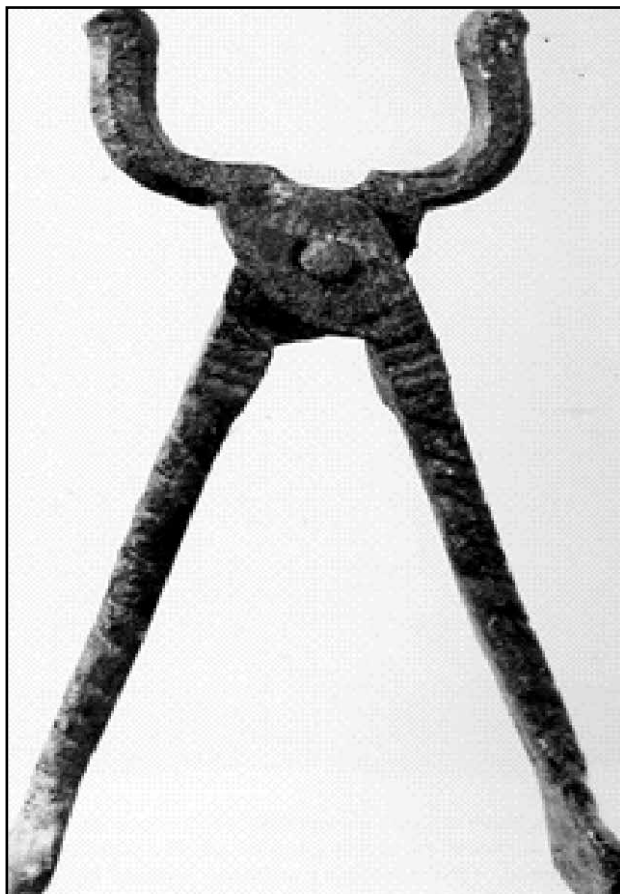
Και στην προ-Ιπποκρατική Ελλάδα έχουμε δείγματα, αριστουργήματα οδοντοτεχνίας από ένα ελληνικό τάφο του 15ου π.Χ. αιώνα, όπου έχουμε τη γέφυρα των 7 δια

νήματος χρυσού ενωμένων δοντιών. Αν λάβει κανείς υπ' όψιν του ότι η παρασκευή των ριζών έπρεπε να γίνει με μεγάλη προσοχή και είχε πολύ δυσκολία, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία του ευρήματος αυτού. Ο Ομηρος επίσης έκανε αναφορά στα δόντια.¹⁵

Ιπποκράτης και οι μετά απ' αυτόν

Ο Ιπποκράτης εξετάζει τα δόντια από άποψη ανατομική, φυσιολογική και θεραπευτική. Στα συγγράμματά του 'οδοντοφυΐα', 'φύσις του ανθρώπου' και 'φύσις των τροφών' αναφέρει ότι τα σπέρματα των δοντιών βρίσκονται και στα έμβρυα. Πρώτος δε αυτός ονομάζει τους τελευταίους μυλίτες 'οδόντες της φρονήσεως'. Στους αφορισμούς του σημειώνει ότι το ψύχος είναι βλαβερό στα οστά, η δε θερμότητα πολύ ευνοϊκή για τα δόντια. Εις την πραγματεία του 'περί κοινών νόσων' περιγράφει από παθολογική άποψη τις ασθένειες των ούλων και την εκρίζωση των δοντιών. Γενικά την εποχή του Ιπποκράτη συνηθισμένη ήταν η εκρίζωση των δοντιών. Τις λαβίδες που χρησιμοποιούν για την εκρίζωση των δοντιών τις ονόμαζαν οδοντάγρες¹⁵. (εικ. 18)

Εικόνα 18

Λαβίδα για την εξαγωγή δοντιών, η οδοντάγρα.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Ο Ιπποκράτης ήταν κατά της εκρίζωσης των δοντιών. Γράφει: Επιβάλλεται μόνον η εκρίζωσις οσάκις ο οδούς κινείται και αλγεί εκ τερηδόνας. Εάν δ' άνευ κλονισμού

και τερηδόνας υφίσταται αλγηδών, πρέπει ν' αποξηραίνωμεν τον οδόντα δια καυτηριάσεων ή να χρησιμοποιήσωμεν και τα μαστιχοειδή μασητικά.¹⁵ Οι καυτηριάσεις δε δεν γίνονταν μέσα στο δόντι, αλλά διαπερνούσαν ελαφρά και γρήγορα το πυρακτωμένο αντικείμενο δια των ούλων. Ο Ιπποκράτης δεν εθεράπευε μόνο τους πόνους των δοντιών εσωτερικά μέσα στο στόμα, αλλά και εξωτερικά δια κεντρισμών στο αυτί, τον ώμο και τους κροτάφους. Ο μαθητής του Διοκλής αναφέρεται επίσης στα δόντια και υπήρξε, όπως και ο δάσκαλός του, αντίθετος με την εκρίζωσή τους. Ο τελευταίος άφησε και συνταγή για τη θεραπεία των δοντιών, την οποία εμνημόνευσε ο Γαληνός. Κατά την 3η π.Χ. εκατονταετηρίδα ήκμασε στην Ελλάδα ο Ερασίστρατος, ο οποίος είχε αφιερώσει στον Καίλιο Αυρηλιανό σιδερένια λαβίδα εκρίζωσης στον ναό του Απόλλωνα. Γράφει γι' αυτόν ο Liebaud: Οι δε αρχαίοι τοσαύτην εδείκνυον μέριμναν περί των οδόντων αυτών, ώστε δεν απέσπων αυτούς, εκτός εάν εκινώντο ή έπιπτον μόνον των. Πρός ένδειξιν τούτου υπήρχεν εις τον ναόν του Απόλλωνος λαβίς μολυβδίνη, δεικνύουσα ότι έπρεπε να σύρωσι τους οδόντας άνευ βίας.¹⁵ Η θεραπευτική του Ερασίστρατου ήταν γενικά 'δίαίτα, καθαρτικά, εφαρμογές μιγμάτων ρητινωδών, βαλσαμικά, κόμμι ρητινώδες με όπιο, κρόκο, πιπέρι και θείο'.

Ο Πλούταρχος αναφέρει εις τον βίο του Πύρρου, του βασιλιά της Ηπείρου, ότι φημιζόταν για τη θεραπεία των νόσων του σπληνός και των οδόντων δια της επαφής ενός των δακτύλων του ποδιού του. Ο Ηράκλειτος και ο Ηρόφιλος ήταν επίσης αντίθετοι με την εκρίζωση των δοντιών, διότι ανάλογα με τις συνθήκες που προκαλούσαν προκαλούσε πολλούς θανάτους. Οι Δημόκριτος, Στράβων, Σκριβώνιος και Αργος κατασκεύαζαν καταπραϋντικές συνθέσεις για τους πόνους των δοντιών, ίδιες βασικά με αυτές του Ερασίστρατου. Στον Αέτιο οφείλεται η ανακάλυψη των μικρών οπών στην κορυφή των ριζών των δοντιών, δια των οποίων διέρχονται τα μικρά νήματα των νεύρων.¹⁵

Στην αρχαία Ελλάδα η χειρουργική των δοντιών εξασκούνταν από τους ιερείς.

Ρωμαϊκή εποχή

Οι Ρωμαίοι γενικά φρόντιζαν ιδιαίτερα για την υγιεινή του στόματος⁹. Κατά τη διάρκεια των Ρωμαϊκών χρόνων, στα χρόνια του Κικέρωνα, έχουμε αναφορές για τεχνητά δόντια και για οδοντογιατρούς. Αναφέρεται και γυναίκα γιατρός με γνώσεις ιατρικής, οδοντιατρικής, θεραπευτικής και διαιτητικής.⁹ (εικ. 19)

Ως θεραπευτικά μέσα χρησιμοποιούσαν τα καυστικά ορυκτά, τα κυριότερα έλαια και το ρητινώδες κόμμι. Εκτός από τον Κικέρωνα και ο φυσιοδίφης Πλίνιος ο πρεσβύτερος έγραψε για τα δόντια. Αυτός χρησιμοποιούσε ως αναισθητικό τους λίθους της Μέμφιδας, διαλυμένους σε οξύ, συνιστούσε την ελαφρόπετρα ως οδοντότριμμα και για καθαρισμό των δοντιών τη μάσηση ιεροβοτάνου, υοσκυάμου και αρνογλώσσου. Ακόμη συνιστούσε την τέφρα του κέρατος του βοός για εντριβές ή επαφές για στερέωση των δοντιών και ανακούφιση από τους πόνους αυτών. Ο ίδιος συνιστούσε ακόμη για τους πόνους των δοντιών και επίσταξη από το περιεχόμενο των σπλάγχων του λαγού¹⁵ ή για την στερέωση των κινούμενων

Εικόνα 19

Γυναίκα γιατρός της Ρωμαϊκής Εποχής, με γνώσεις χειρουργικές, οδοντιατρικές, φαρμακευτικές, διαιτητικές, κοντά στα εργαλεία της.

δοντιών και κατάπαυση των πόνων αυτών, το οστού του αστραγάλου του βοός, την τέφρα του οστού αυτού ενωμένη με σμύρνα με τη μορφή σκόνης. Γενικά η χρήση τέτοιων σκόνων ήταν ευρύτατα διαδεδομένη και όσο περισσότερα υλικά είχε, τόσο και πιο σημαντική θεωρούνταν. Για την παρασκευή τους χρησιμοποιούσαν κόκκαλα, κέλυφος αυγών ή στρειδιών. Τα έκαιγαν και πολλές φορές τα ανακάτευαν με μέλι.⁹

Αναφέρεται εις την Ρώμη ο διάσημος οδοντογιατρός Κασσέλιος, ο οποίος διόρθωνε τα δόντια των ευπατριδών Ρωμαίων. Κατά την εποχή του ήταν γνωστοί και οι τεχνητοί οδόντες, ενώ χρησιμοποιούσαν και διάφορα εργαλεία. Με ποιο τρόπο κατασκευάζοντο τα τεχνητά δόντια φαίνεται σε μία Ρωμαϊκή επιγραφή του διάσημου ρωμαίου επιγραμματιστή Martialis: Η Αίγλη φαντάζεται ότι έχει οδόντας, διότι φέρει οδοντοστοιχίαν εξ οστού ή ελεφαντόδοντος¹⁵.

Ο Γαληνός δίνει ακριβή περιγραφή των δοντιών⁹, τα θεωρεί ως αληθή οστά, επιβεβαιώνει δε ότι όλα τα δόντια σχηματίζονται, ενώ ακόμη το παιδί ευρίσκεται στην κοιλιά της μητέρας του, εξέρχονται δε από τα φατνία μόνο μετά τη γέννηση.¹

Οι Κέλσος και Αρεταίος ο Καππαδόκης κάνουν λόγο για τις παθήσεις των οδόντων που οφείλονται στη σύφιλι. Η νόσος "Campanus morbus" ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στον κατώτερο όγλο και στις εταίρες.¹⁵ Κωμικός της εποχής, ονόματι Αλεξίς, έγραφε ότι οι εταίρες μασούσαν μαστίχα και διάφορα αρωματικά, κρατούσαν δε μεταξύ των χειλέων τους κλάδο μύρτου, για να μην ανοίγουν πολύ το στόμα τους και διαφαίνονται οι 'πρόστυχοι' οδόντες τους. Έτσι ο οδοντογιατρός χειρουργός της εποχής ήταν ιδιαίτερα χρήσιμος για την αντικατάσταση των δοντιών που έπεφταν λόγω της νόσου, είτε λόγω της κατάποσης διαφόρων φαρμάκων¹⁵. Γίνεται ακόμη αναφορά σε οδοντογλυφίδες από φτερά ή χρυσό. Για καθαρισμό

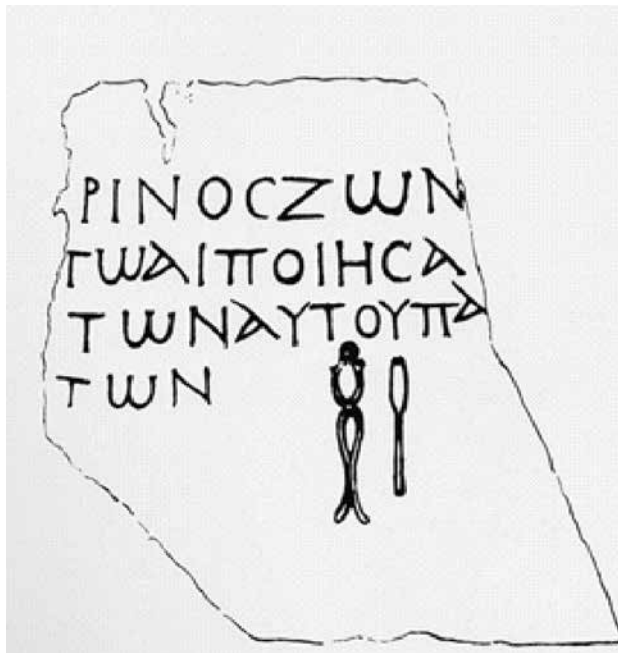
όμως των δοντιών οι πλουσιότεροι Ρωμαίοι και Ρωμαίες χρησιμοποιούσαν διάφορες σκόνες που έφτιαχναν από ψημένο κέλυφος αυγού ή από ελαφρόπετρα¹⁴ και οδοντογλυφίδες από ξύλα μαστίχας, που αγόραζαν πολύ ακριβά από τη Χίο και χρησιμοποιούσαν σκλάβους για να τους πλένουν τα δόντια.¹⁴ Λόγω δε της ακρίβειας της μαστίχας, οι έμποροι την νόθευαν με ρητινώδες κόμμα. Οι Ρωμαίοι γενικά χρησιμοποιούσαν διάφορα μέσα για το πλύσιμο των οδόντων και την απαλλαγή από την κακοσμία του στόματος, όπως μαστίχα Χίου, πετροσέλινο, ειδική οδοντική σκόνη που είχε βάση κόκκινο ρόδο και αρκετή ποσότητα τανίνης, αλλά και πλύσιμο με ούρα¹⁵. Ο Σωρανός ο Εφέσιος περιγράφει γυναίκα γιατρό που είχε γνώσεις φαρμακευτικές, διαιτητικές, χειρουργικές και οδοντιατρικές. Άλλος ονομαστός Ρωμαίος γιατρός που έγραψε για τη θεραπεία των δοντιών ήταν ο Scribonius Largus, προσωπικός γιατρός του αυτοκράτορα Claudius (περίπου το 47 π. Χ.). Μεταξύ των διαφόρων προτάσεων του για τη θεραπεία του οδοντικού πόνου ήταν η ακόλουθη συνταγή: «Κατάλληλοι για τον οδοντικό πόνο είναι οι υποκαπνισμοί από τους σπόρους του υοσκύαμου που είναι διάσπαρτοι σε αναμμένα κάρβουνα, οι οποίοι πρέπει να ακολουθούνται από εκπλύσεις του στόματος με ζεστό νερό. Με αυτό τον τρόπο θα απομακρύνονται όπως ήταν οι μικροί σκώληκες»⁹. Αυτή η συνταγή ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την αντίληψη του αρχαίου κόσμου ότι ένα σκουλήκι στο δόντι ήταν υπεύθυνο για την τερηδόνα⁹.

Ένας Έλληνας γιατρός στη Ρώμη ήταν ο Κελερίνο, ο οποίος χρησιμοποιούσε λαβίδες για την εξαγωγή των δοντιών⁹. (εικ. 20, 21)

Εικόνα 20

Τσιμπύδα ή λαβίδα της Ρωμαϊκής εποχής.

Εικόνα 21

Ο Έλληνας γιατρός στη Ρώμη Κελερίνο χρησιμο-
ποιούσε λαβίδες για την εξαγωγή δοντιών.
Εικόνα από τον τάφο του.

Γενικά οι Ρωμαίοι ήταν ειδικευμένοι στη θεραπεία των νόσων του στόματος και στην εξαγωγή των δοντιών, αποκαθιστώντας τα τερηδονισμένα δόντια με χρυσές κορώνες και αντικαθιστώντας τα χαμένα δόντια με σταθερές γέφυρες. Έτσι η οδοντική προσθετική ήταν στην πρακτική τους από την εποχή της πρώιμης Δημοκρατίας.⁹ Ακόμη και από τη νομοθεσία της εποχής μαθαίνουμε για τις τεχνικές που εφαρμόζαν στα δόντια. Οι πρώτοι Ρωμαϊκοί νόμοι που γράφτηκαν γύρω στο 450 π. Χ. αναφέρουν χρυσές κλωστές που έδεναν τα δόντια μεταξύ τους. Σ' έναν από αυτούς τους νόμους (νόμος 302) από τις 12 πλάκες σχετικά με την κατασκευή της πόλης, υπάρχει η εξής δήλωση: «Μην πετάτε κανένα χρυσό πάνω στους πασάλους, όπου καίγονται τα πτώματα, αλλά μπορείτε να καύσετε τον νεκρό με το χρυσό που κρατάει τα δόντια του μαζί χωρίς να παραβιάσετε το νόμο».¹⁵

Συμπέρασμα

Η Οδοντιατρική αποτέλεσε κλάδο της Ιατρικής και μαζί της βράδισε κατά την εξέλιξη της ιστορίας του ανθρώπου. Είναι μια επιστήμη που βρίσκεται κοντά στον άνθρωπο. Η οδοντιατρική τέχνη κάνει την εμφάνισή της από τους προϊστορικούς χρόνους, ασκείται αρχικά από τα ίδια άτομα που ασκούν την ιατρική και εξελίσσεται στην πάροδο του χρόνου, αλλά όχι πάντα με τον ίδιο ρυθμό. Η πορεία της από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους εμφανίζει μία πρωτοτυπία, διότι σε αντίθεση με τις άλλες τέχνες και την ιατρική δεν ακολουθεί μία προοδευτική πορεία εξέλιξης. Εμφανίζεται για ένα διάστημα και εξαφανίζεται για ένα πολύ μεγαλύτερο. Στο διάστημα όμως της περιόδου αυτής έχουμε ση-

μαντικά δείγματα της εξέλιξής της. Σε όλη την πορεία της από τους προϊστορικούς μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους βασική θεραπεία στην ανακούφιση του οδοντικού πόνου αποτελούν τα διάφορα βότανα, ενώ παρουσιάζονται και διάφορες τεχνικές, αλλά και χειρουργικές πράξεις για την ανακούφιση των οδοντικών παθήσεων.

Summary

The Course of Dentistry from the Prehistoric Times to the Roman Era

Efstathios Kousounis¹, Petrina Gerogianni², Maria Mandyla³

¹ Queen Mary, University of London, Institut of Dentistry

² The University of Texas, Health Science Center at San Antonio

³ Medical and Surgical Society of Corfu

Announced at the 19th Congress of the Medical and Surgical Society of Corfu, held on 14/5/2016 in the Public Library of Corfu

Mail to: Stathis Kousounis, Dentist – Periodontologist, stathiskousounis@hotmail.com

Keywords: history of Dentistry, history of Medicine, history of Pharmacology, dental surgery, pain medicine.

Abstract

It is a fact that Medicine and the relevant sciences, like dentistry, were born and developed before doctors and dentists existed. Pain medicine, which is the art of treating, includes the dentist's activity. Dentistry was initially practiced by the same persons who practiced medicine, as well. For pain relief, the prehistoric man used plants, even in the mouth. The Egyptian papyrus Ebers mentions many drugs for the treatment of teeth, i.e. abscesses and inflammation of the gums. It is well possible that teeth were extracted, too. It seems, however, that pathology and treatment of teeth were in a primitive condition and therapy was part of general medicine, without specialized doctors. In ancient China, in the Nuei-King Book there are two chapters dealing with the diseases of teeth and gums as well as with their treatment. In Hammurabi's Law Code in the 18th Century B.C., practices of medicine and dentistry in Babylonia. In ancient India, plant therapy through Ayurveda became very important in the therapy of mouth disorders. Semitic cultures cared their teeth and knew dental caries and its consequences. Homer also referred to teeth. Hippocrates examines teeth from the anatomic, physical and therapeutical point of view. In Greece, tooth care was usually practiced by the priests. During the Roman era Cicero mentioned artificial teeth. Pliny and Galenus also wrote about teeth. The famous dentist Casselius lived in Rome. Celsus, and Aretaeus of Cappadocia wrote about the dental disease caused by syphilis. The Romans used various articles to clean their teeth and fight mouth

odour. Generally, throughout the entire course, from the prehistoric years to the Roman era several techniques and surgical interventions for the treatment of pain and various dental disorders were observed.

Βιβλιογραφία

1. Autumn Libal, Dental care. Young adult' s guide to the science of health, Series consultants from Harvard Medical School and Childrens Hospital Boston, Noyes Nancy, N.R., Introduction by Sara Forman, Mason Crest, Liban, 2014, <https://books.google.gr>
2. Blomstedt P. «Dental surgery in ancient Egypt», J Hist Dent. 2013 Winter;61(3):129-42.
3. Blomstedt P., «Dental surgery in ancient Egypt», J Hist Dent. 2013 Winter;61(3):129-42.
4. Forshaw R. J., Orthodontics in antiquity: myth or reality, British Dental Journal , 221, 137 - 140 (2016)
5. Forshaw RJ, «Dental health and disease in ancient Egypt», Br Dent J. 2009 Apr 25;206(8):421-4
6. Forshaw RJ, «The practice of dentistry in ancient Egypt», Br Dent J. 2009 May 9;206(9):481-6.
7. Hotwani K, Baliga S, Sharma K., «Phyto-dentistry: use of medicinal plants», J Complement Integr Med. 2014 Dec;11(4):233-51.
8. Józsa L., «Dental care, dental diseases and dentistry in antiquity», Orvostort Kozl. 2009;55(1-4):43-57.
9. Malvin E. Ring, Dentistry, an illustrated history, Abroadale Press, Hurry N. Abrams, Inc. Publishers, New York, 1985
10. Neiburger EJ, «Dentistry in ancient Mesopotamia», J Mass Dent Soc. 2000 Summer;49(2):16-9.
11. Peiffer K. History of dentistry of the ancient Hebrews and Phoenicians, Zahnartztl Gesundheitsdienst. 1976 Oct 15;(4):6-8.
12. Roopali Gupta, Navin Anand Ingle, Navpreet Kaur, Pramod Yadav, Ekta Ingle, and Zohara Charania, «Ayurveda in Dentistry: A Review», J Int Oral Health. 2015 Aug; 7(8): 141–143.
13. Rötzscher Klaus, Forensic and Legal Dentistry, Springer, Switzerland, 2014, <https://books.google.gr>, p. 4
14. Soratur Sh., Essentials of dental materials, Jaypee Brothers, New Delhi, 2002, p.19-20
15. Παπαζαφειρόπουλος Σωτ. Π., Οδοντοϊατρική, ιστορία, επιστήμη, τέχνη, εν Λειψίακ εκδοτ. Καταστήματα W.Drugulin, 1923, σ.3-21